

Edukacja seksualna w Polsce i systemach edukacyjnych wybranych krajów – modelowe rozwiązania i międzynarodowe inicjatywy

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza literatury, międzynarodowych dokumentów, przepisów prawnych i raportów z badań dotyczących realizacji formalnej edukacji seksualnej w wybranych krajach. Wśród badaczy edukacji seksualnej istnieją rozbieżności co do samej jej definicji, zakresu, wieku, od którego powinna być prowadzona, środowisk, w jakich ma przebiegać, osób, które mają się nią zajmować, oraz jej form i doboru treści. Te rozbieżności są obecne także w sferze publicznej, gdzie istnieją dwa silnie spolaryzowane i wzajemnie się wykluczające dyskursy (konserwatywny i liberalny). Polityki krajowe w Unii Europejskiej w odniesieniu do edukacji seksualnej są także zróżnicowane. W niektórych krajach edukacja seksualna ma status przedmiotu obowiązkowego, jest regulowana odpowiednimi przepisami, podobnie jest w przypadku kształcenia nauczycieli tego przedmiotu. W innych krajach programy edukacji seksualnej nie mają solidnych podstaw prawnych i teoretycznych. Analiza wybranych dokumentów pozwala stwierdzić, że najbardziej efektywny jest typ edukacji holistycznej, który wpisując się w podejście dotyczące wrażliwości kulturowej, odnosi się do rozwoju wiedzy i umiejętności odbiorców edukacji oraz wypracowania odpowiedniej postawy na rzecz pozytywnej seksualności, zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego. Istniejące badania wskazują ponadto, że należy poprawić dostępność danych nt. edukacji seksualnej oraz prowadzić dalsze analizy, aby umożliwić lepszą ocenę sytuacji, zapewnić tworzenie polityki opartej na dowodach i wzmocnić identyfikację najlepszych praktyk.

Słowa kluczowe: Polska, edukacja seksualna, Europa, zdrowie i prawa seksualne i reprodukcyjne, seksualność człowieka

Wprowadzenie

Seksualność człowieka w dużej mierze determinuje jego życie w ciągu całego cyklu i w każdej jego fazie. Z tego też względu warto, by postawy i wiedza dotyczące tej sfery były modelowane i przekazywane od najmłodszych lat, w odpowiedni sposób i przy dobraniu odpowiednich do wieku treści. Przekazywaniem tej wiedzy zajmują się różne osoby i instytucje. Pierwotną agendą wychowawczą (a przy tym edukacyjną w ramach edukacji nieformalnej) jest środowisko rodzinne. Stąd wstępem do edukacji seksualnej dzieci są opinie, postawy i zachowania rodziców dotyczące seksualności i relacji z innymi ludźmi (Długołęcka, 2006; Nowak, 2017). W późniejszym etapie życia istotną rolę zaczynają odgrywać przedszkole i szkoła, gdzie ma miejsce edukacja formalna, będąca uzupełnieniem nieformalnej (Dziewanowska, 2017; Stein, 2018). Niebagatelne znaczenie odgrywają również rówieśnicy, media i szersze społeczeństwo. Wszystkie te wpływy zakorzenione są w kulturze danego regionu, narodu czy kraju, reprezentując podzielane wartości, normy i zasady dotyczące ludzkiej seksualności. Wówczas edukacja seksualna jest wrażliwa kulturowo, zakłada bowiem przekazywanie treści związanych z seksualnością w odniesieniu do różnic i w nawiązaniu do poszanowania różnorodności jej odbiorców oraz norm obyczajowych panujących w danej kulturze i społeczeństwie. W przyjętej perspektywie edukacja seksualna stanowić może zatem obszar edukacji międzykulturowej, która, jak podkreślają Ewa Ogrodzka-Mazur i Anna Szafrąńska-Gajdzica (2017), uwzględnia i szanuje odmienności etniczne, kulturowe i społeczne, odwołując się do uniwersalnych wartości. Kwestie edukacji seksualnej dotyczą zatem zarówno przekazywania norm, wartości i postaw względem ludzkiej seksualności (także w danym kontekście społecznym i kulturowym), nabywania kompetencji społecznych, modelowania zachowań, a także wiedzy w tym zakresie, przy umiejętnym i świadomym jej doborze i wykorzystaniu. Dodatkowo takie osadzenie daje szansę na przezwyciężanie poczucia obcości, stygmatyzacji oraz lęku przed innymi (Ogrodzka-Mazur, 2018).

Celem artykułu jest analiza przyjętych w Polsce oraz wybranych krajach rozwiązań formalnych w zakresie edukacji seksualnej. Problem badawczy brzmiał: Jak wygląda edukacja seksualna w krajach Europy Zachodniej, Środkowej i Wschodniej pod względem różnych typów edukacji seksualnej? W analizie danych zastanych zastosowano strategię analizy jakościowej. Kryteriami analitycznymi były historia pierwszych inicjatyw, status formalno-

prawny, tematyka i zawartość merytoryczna programów oraz przygotowanie nauczycieli realizujących przedmiot z zakresu edukacji seksualnej. Analizowane modele edukacji seksualnej skonfrontowane zostały z trzema typami edukacji seksualnej przyjętymi przez Winkelmann i Kettinga (2013): edukacja abstynencyjna (*abstinence only sexuality education*), ogólna/wszecstronna edukacja seksualna (*comprehensive sexuality education*), holistyczna edukacja seksualna (*holistic sexuality education*). Realizację przyjętych założeń oparto na aktualnych aktach prawnych, głównych międzynarodowych dokumentach i raportach.

Typy edukacji seksualnej

W różnych krajach edukacja seksualna nie jest pojmowana i definiowana jednakowo. Ma to związek z modelami edukacji w danym kraju. Warto podkreślić, że różnią się one od siebie nie tylko zasięgiem udzielanych informacji, ale i samym rozumieniem seksualności człowieka oraz zakresem przekazywanej wiedzy. Jedne modele optują za przekazywaniem informacji zgodnie z podejściem restrykcyjnym (mówić jak najmniej, przestrzegać, wartościować, moralizować), inne – zgodne z modelem permissywnym – są za przekazem całościowym i udzielaniem wszystkich informacji przy jednoczesnej zgodzie na podejmowanie różnych wyborów, decyzji i zachowań. Wreszcie trzeci model – „złotego środka” – lansuje przekazywanie tylko najbardziej potrzebnych i celowo dobranych informacji, wskazując wiele dróg, ale podkreślając konieczność wyboru tej najwłaściwszej (Kozakiewicz, 1987).

Najczęściej współcześnie stosowaną typologię edukacji seksualnej przedstawia publikacja pt. „Standardy edukacji seksualnej w Europie” opracowana przez Europejskie Biuro WHO i BZgA. Według tych międzynarodowych agend można tu wyróżnić:

- typ 1 – edukacja abstynencyjna (*abstinence only sexuality education*) ukierunkowana przede wszystkim na zachowanie abstynencji seksualnej przed zawarciem małżeństwa,
- typ 2 – edukacja, w której zwraca się uwagę na zachowanie abstynencji seksualnej, ale jako zachowania opcjonalnego, przy jednoczesnej edukacji na temat antykoncepcji i bezpieczniejszego seksu, określana jako ogólna/wszecstronna edukacja seksualna (*comprehensive sexuality education*),
- typ 3 – edukacja ujmująca elementy edukacji typu 2 z szerszej perspektywy (także w odniesieniu do wzrostu i rozwoju osobniczego oraz sek-

sualnego, uwzględniająca podejście społeczno-kulturowe), nazywana holistyczną edukacją seksualną (*holistic sexuality education*) (Winkelmann i Ketting, 2013).

W dalszej części artykułu w odniesieniu do powyżej opisanych typów edukacji seksualnej i w celu zobrazowania ich różnych rodzajów omówione zostaną systemy panujące w Polsce oraz wybranych krajach europejskich. Podjęta zostanie próba ich analizy pod względem momentu ich wdrożenia, zapisów prawnych, statusu przedmiotu, treści oraz przygotowania nauczycieli.

Edukacja seksualna w Polsce

Kwestie dotyczące seksualności człowieka, a co za tym idzie – edukacja w tym zakresie, od dawna budzą w Polsce kontrowersje oraz spory. Atmosferę wokół omawianej tematyki „podgrzewa” dodatkowo fakt, iż edukacja seksualna jest obszarem mocno upolitycznionym, monokulturowym i poddawany światopoglądowej presji (Dora, 2013; Bieńko i Woźniak, 2017). Pojawiające się przy tym emocje utrudniają rzetelną realizację tej tematyki w polskiej szkole oraz znalezienie i wypracowanie odpowiednich i skutecznych rozwiązań. Dylematy te dotyczą nie tylko samej nazwy przedmiotu czy wieku uczniów rozpoczynających edukację formalną w tym zakresie, ale treści i programu kształcenia, doboru odpowiednich metod kształcenia oraz podręczników i pomocy edukacyjnych, przygotowania nauczycieli, statusu przedmiotu czy wreszcie zgody rodziców na udział uczniów w lekcjach.

Historia polskiej sformalizowanej edukacji seksualnej obfitowała w różne perypetie i znaczne zmiany. Mając ponadstuletnią tradycję, przechodziła wiele reform i przeobrażeń. Dowodem tego jest sama nazwa przedmiotu, która wielokrotnie ulegała modyfikacjom.

Obowiązek realizacji zajęć z zakresu edukacji seksualnej w polskich szkołach wynika z art. 4 ust. 3 ustawy z 1993 roku. Za zorganizowanie i przeprowadzenie lekcji odpowiedzialny jest dyrektor szkoły. Sam przedmiot jednak ma specyficzny status. Na wszystkich etapach kształcenia szkoły nauczyciele mają obowiązek prowadzenia zajęć, jednak uczestnictwo uczniów w tych lekcjach nie jest obowiązkowe (Izdebski, Wąż i Dec-Pietrowska, 2020).

Treści kształcenia opisane są w podstawie programowej przedmiotu dla każdego typu szkół (Dz.U. z 1999 r.; Dz.U. z 2002 r.; Dz.U. z 2009 r.). Warto tu podkreślić, że programy nauczania są zideologizowane (brak neutralności światopoglądowej, wrażliwości kulturowej i promowanie jednego wzor-

ca rodziny, heteronormatywnego modelu więzi, powielanie stereotypów) i ateoretyczne (brak odniesienia do aktualnej, rzetelnej i opartej na dowodach wiedzy naukowej, nieadekwatne cele edukacji, brak teoretycznych podstaw i standardów, brak kryteriów merytorycznych dopuszczania podręczników, brak rzetelnych badań nad efektywnością edukacji) (Bieńko i Woźniak za: Chomczyńska-Rubacha, 2017). W praktyce najczęściej oznacza to promowanie zagadnień wynikających z typu 1, czyli „edukacji do czystości”, mającego proabstynencyjny charakter (Dec-Pietrowska, Paprzycka i Walenzik-Ostrowska, 2017; Warzecha i inni, 2019).

Kolejną trudność w efektywnym dostarczaniu wiedzy z zakresu seksualności człowieka stanowi kwestia odpowiedniego przygotowania nauczycieli realizujących przedmiot (Staszewicz, 2009). Wątpliwości budzą zarówno treści, jak i jakość ich kształcenia. Nauczyciele zwykle kończą kursy kwalifikacyjne prowadzone przez ośrodki dokształcania nauczycieli (ODN-y), wojewódzkie ośrodki metodyczne (WOM-y) lub też podyplomowe studia w kilku ośrodkach akademickich w kraju. Zajęcia z zakresu edukacji seksualnej prowadzone są także na nielicznych uczelniach wyższych na kierunkach pedagogicznych.

Ewaluację jakości polskiej edukacji seksualnej stanowi w głównej mierze udział oraz zadowolenie samych jej odbiorców, czyli uczniów. Oczekiwania młodzieży dotyczące tematyki poruszanej podczas zajęć często mijają się z tymi prezentowanymi na lekcjach (Izdebski, Dec-Pietrowska, Kozakiewicz i Mazur, 2022). Dodatkowo niski poziom nauczania przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” w dużej mierze zniechęca uczniów do uczestnictwa w zajęciach (Warzecha i inni, 2019).

Systemy edukacji seksualnej w wybranych krajach

Edukacja seksualna prowadzona formalnie w europejskich szkołach ma ponad 50 lat i trwa dłużej niż w innych regionach świata. Najwcześniej, bo w latach 50. XX wieku, rozpoczęła się ona w Szwecji. Od 1955 roku przedmiot ten stał się tam obowiązkowy we wszystkich szkołach. Jednak w praktyce zintegrowanie przedmiotu z programami nauczania zajęło więcej czasu. Wynikało to z faktu, że rozwój wytycznych, podręczników, innych materiałów edukacyjnych, jak również wyszkolenie nauczycieli zajęło wiele lat (Winkelmann, 2012).

W historii sformalizowanej edukacji seksualnej można zaobserwować znaczne różnice nie tylko pod względem obowiązujących jej typów, ale i momentów jej wprowadzania. Edukacja seksualna w Europie Zachodniej była

organizowana zdecydowanie wcześniej niż w Środkowej i Wschodniej. W latach 70. i 80. XX wieku głównie kraje skandynawskie wprowadzały edukację seksualną do szkół. W 1968 roku miało to miejsce w Niemczech, w 1970 roku w Austrii, w latach 70. w Holandii i Szwajcarii. Systematyczne upowszechnianie edukacji seksualnej w szkołach kontynuowane było pod koniec XX wieku i w pierwszej dekadzie XXI wieku (głównie w Wielkiej Brytanii, Francji oraz innych krajach Europy Zachodniej). Następnie formalną edukację seksualną stopniowo inicjowano w krajach Europy Południowej (głównie w Portugalii i Hiszpanii). W 2003 roku w Irlandii edukacja seksualna stała się przedmiotem obowiązkowym w szkołach podstawowych i średnich (Winkelmann, 2012).

W Europie Środkowej i Wschodniej proces wdrażania sformalizowanej i ustrukturyzowanej edukacji seksualnej rozpoczął się wraz z upadkiem komunizmu. Wcześniej podejmowano próby adaptowania tego przedmiotu do szkół (na przykład w Polsce). Skutkowało to tym, że wprowadzanie edukacji seksualnej rozpoczęło się 20–30 lat później niż w krajach Europy Zachodniej. Jedynie w kilku krajach (Republice Czeskiej, Słowacji, Estonii, Litwie) jest ona obecnie zbliżona do założeń holistycznej edukacji seksualnej typu 3.

W większości krajów europejskich edukacja seksualna ma status prawny i jest obowiązkowa, jednak jej jakość, tematyka i zawartość merytoryczna różnią się między sobą. Kraje nordyckie, Beneluksu, Francja i Niemcy znane są z najwyższej jakości edukacji seksualnej, podczas gdy w krajach Europy Wschodniej i Południowej nie istnieją programy holistycznej edukacji seksualnej. Dla przykładu w Austrii rodzice biorą udział w lekcjach edukacji seksualnej. W Danii także eksperci zewnętrzni (grupy mniejszościowe i kulturowe) są zapraszani do szkół. W Holandii na zajęcia z edukacji seksualnej dzieci uczęszczają od czwartego roku życia. Nauczanie jest kompleksowe i porusza wiele zagadnień z zakresu zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, nastawione jest także na wielokulturowość i grupy mniejszościowe (typ 2). Na Słowacji edukacja seksualna jest włączona do szkolnego programu nauczania od 1987 roku. Uczestnictwo w lekcjach jest obowiązkowe, a podejście kompleksowe. Finlandia wprowadziła edukację obowiązkową w 2006 roku. W tym kraju zakłada się podejście holistyczne i kulturowo wrażliwe (typ 3). Osoby planujące i prowadzące działania edukacyjne są świadome cech własnej kultury, ale jednocześnie kultur osób w nich uczestniczących (szczególnie pod względem wartości i zwyczajów). W Wielkiej Brytanii jest ona obowiązkowa od 2008 roku w każdym typie szkół średnich i wsparta przez inne działania typu poradnictwo młodzieżowe, bezpłatną diagnostykę i leczenie w młodzieżowych centrach zdrowia seksualnego oraz szeroko

zakrojoną profilaktykę (typ 3). W tym kraju biologiczne aspekty edukacji seksualnej zostały wdrożone do programu nauczania od 1993 roku. W 1996 roku został on skonsolidowany, a w 2000 roku znowelizowany (także pod kątem wielokulturowości, poszanowania i inkluzji potrzeb mniejszości kulturowych i etnicznych). Odpowiedzialność za prowadzenie edukacji seksualnej przeszły z władz lokalnych na dyrektorów i organy szkół. Oznacza to, że każda szkoła ma swój program i organizację przedmiotu. Na Litwie oficjalne podejście do edukacji seksualnej w szkołach jest kompleksowe (typ 3). Wytyczne dotyczące realizacji szkolnej edukacji seksualnej obejmują szeroki zakres tematów, w szczególności aspekty biologiczne i emocjonalne, choć brakuje tematyki dotyczącej zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego. W Estonii i Finlandii do programów kształcenia ustawicznego nauczycieli włączone są szkolenia w zakresie edukacji seksualnej. Systemy edukacji seksualnej na Łotwie, Cyprze, w Estonii i na Słowacji stale ewoluują i są lepszej jakości niż te, które obserwujemy w Irlandii lub Hiszpanii. Na drugim biegunie – co do jakości edukacji seksualnej – jest między innymi Polska, gdzie seksualność jest tematem tabu zarówno w szkole, jak i w domu, istnieją nawzajem wykluczające się stanowiska (typ 1 *versus* typ 3), a kwestia edukacji seksualnej jest narzędziem walki politycznej i ideologicznej. Z kolei portugalska edukacja mocno jest zindoktrynowana (typ 1), a w Hiszpanii ten przedmiot rzadko jest nauczany w szkołach na obszarach wiejskich. We Włoszech nie ma zapisów prawnych regulujących kwestie edukacji seksualnej, ma miejsce głównie edukacja typu 2 w ramach lekcji biologii. Na Węgrzech, pomimo nauczania przedmiotu „Higiena” w szkole, nie ma ogólnej polityki edukacji seksualnej. Przedmiot ten obejmuje takie tematy, jak: wykorzystywanie seksualne i profilaktyka HIV/AIDS. Z kolei w Bułgarii dopiero w 2008 roku poruszono kwestię obowiązkowego aspektu edukacji seksualnej w szkole, ponieważ w głównej mierze prowadzona jest ona w zakresie edukacji rówieśniczej (*peer-to-peer*), a szkolny system edukacji seksualnej jest niewydolny.

Zgodnie z literaturą przedmiotu oraz opracowaniami organizacji międzynarodowych skuteczną edukacją seksualną można określić za pomocą pięciu wskaźników:

- kompleksowe podejście, gdzie edukacja seksualna jest nauczana z punktu widzenia biologicznego i emocjonalnego;
- zaangażowanie rodziców, którzy mają prawo i mogą znacząco przyczynić się do pogłębiania wiedzy swoich dzieci w tej kwestii;
- nauczanie przedmiotu w szkołach przez specjalnie przeszkolonych nauczycieli;

- obowiązkowy udział uczniów w lekcjach edukacji seksualnej;
- programy, które poruszają szeroki zakres tematów z zakresu zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego bez tabu i w odniesieniu do kwestii społeczno-kulturowych.

Spośród krajów europejskich objętych badaniami na temat edukacji seksualnej, jej implementacji, realizacji i skuteczności, jedynie w ośmiu krajach powyższe kryteria są całkowicie spełnione, a co najmniej trzy kryteria z pięciu realizowane są w: Belgii, Finlandii, Szwecji, Danii, Luksemburgu, Holandii, Niemczech i we Francji.

Badania dotyczące skuteczności edukacji seksualnej zakładającej kompleksowe podejście do ludzkiej seksualności wskazują, że tego typu działania edukacyjne przekładają się w znacznym stopniu na profilaktykę ryzykownych zachowań seksualnych, w kontekście niechcianych i nieplanowanych ciąży, zmniejszenie się liczby zakażeń chorobami przenoszonymi drogą płciową, opóźniania wieku inicjacji seksualnej, wzrostu stosowania skutecznej i nowoczesnej antykoncepcji oraz wzrostu świadomości potrzeby dbania o własne zdrowie i wspieranie umiejętności budowania relacji z innymi ludźmi (zob. badania Haberland i Rogow, 2011; Winkelmann i Ketting, 2013; Beaumont i Maguire, 2013; McCracken i inni, 2016; Bélorgey i inni, 2018; Ketting i Ivanova, 2018; Mathieson, 2018; UNESCO, 2018; García-Vázquez i inni, 2020; Goldfarb i Lieberman, 2020; Picken, 2020; Garzón-Orjuela i inni, 2021; Ketting i inni, 2021). Dodatkowo metaanalizy odnoszące się do efektywności i jakości prowadzenia edukacji seksualnej w Europie wskazują, że w krajach, w których prowadzona jest wszechstronna i holistyczna edukacja seksualna, odnotowuje się wymierne korzyści, przekładające się na dobrostan oraz zdrowie seksualne i reprodukcyjne obecnych i późniejszych pokoleń.

W celu umożliwienia lepszej oceny sytuacji ważne jest dalsze monitorowanie i prowadzenie badań i analiz w tym zakresie. Przyczyni się to do możliwości tworzenia polityki opartej na dowodach oraz wzmocnienia identyfikacji najlepszych praktyk w kontekście formalnej edukacji seksualnej.

Wybrane międzynarodowe dokumenty i inicjatywy w podejściu do edukacji seksualnej

Różnorodne rozwiązania dotyczące istoty, celów, założeń, standardów programów z zakresu edukacji seksualnej wskazują, że nie ma jednoznacznego konsensusu w tej kwestii. Podążając jednak za definicjami i rekomendacjami ustalonymi przez odpowiednie agendy międzynarodowe (jak WHO,

UNESCO, UNDP, Council of Europe) w oparciu o liczne raporty i badania skuteczności programów, warto zwrócić uwagę, że najbardziej efektywny jest typ holistycznej edukacji seksualnej, opartej na dowodach naukowych, promujący i prezentujący pozytywny obraz seksualności człowieka, biorący pod uwagę także kontekst kulturowy i społeczny. W ostatnim dziesięcioleciu pojawiło się wiele równoległych międzynarodowych i ogólnoswiatowych inicjatyw dotyczących promocji idei i konieczności wdrażania kompleksowej i wszechstronnej edukacji seksualnej.

Aby wesprzeć rządy krajowe we wdrażaniu celów i zaleceń związanych z kompleksową i skuteczną formalną edukacją seksualną, UNESCO i WHO opublikowały szereg publikacji do opracowywania programów, które są zgodne zarówno z międzynarodowymi przepisami i umowami, jak i opierają się na dobrych praktykach. Wytyczne te zawierają praktyczne informacje na temat kluczowych koncepcji i tematów, które edukacja seksualna powinna obejmować w programach nauczania na wszystkich szczeblach. Należą do nich: relacje; wartości, prawa, kontekst kulturowy; zrozumienie płci; przemoc i bezpieczeństwo; umiejętności istotne dla zdrowia i dobrego samopoczucia; ciało ludzkie i rozwój; seksualność i zachowania seksualne; zdrowie seksualne i reprodukcyjne. Dodatkowo standardy WHO dotyczące edukacji seksualnej w Europie dostosowują zalecenia i wytyczne UNESCO specjalnie dla regionu europejskiego.

Zakończenie

Normy społeczne panujące w danym kraju odgrywają znaczącą rolę w kreowaniu i wdrażaniu programów edukacji seksualnej. Podobnie jak kultura tworzą one kolaż wartości, norm, które weryfikowane są przez przynależność do grup etnicznych czy określonego religijnego kodeksu moralnego w kształtowaniu podejścia do seksualności i dobór odpowiednich treści nauczania. W takim ujęciu edukacja seksualna jest bliska kategorii edukacji międzykulturowej, której w zasadzie stanowi część.

Osadzenie edukacji seksualnej w szerszym kontekście edukacji międzykulturowej wyraźnie widoczne jest w rolach, jakie w danej kulturze przypisywane są płci – oddziałują na styl, dobór i typ edukacji seksualnej. W społeczeństwach patriarchalnych większa uwaga skoncentrowana jest na męskiej seksualności i przyjemności. W skrajnie konserwatywnych kulturach funkcjonuje odmienny pogląd na kobiecą seksualność i powinności z nią związane. Kolejna kwestia dotyczy mediów. Sposób, w jaki seksualność jest

przedstawiana w środkach przekazu, może kształtować obyczajowość seksualną, ale także utrwałać stereotypy lub podważać normy społeczne dotyczące ludzkiej seksualności.

Współczesne zjawiska obserwowane w Europie i na świecie, takie jak globalizacja, migracja, przemiany kulturowe, rozwój nowoczesnych technologii i nauki (zwłaszcza seksuologii), zmiana podejścia do ludzkiej seksualności, epidemia AIDS czy narastające problemy związane z przemocą seksualną, wymagają prowadzenia szeroko zakrojonych działań w zakresie odpowiednio przygotowanej i kompleksowej edukacji seksualnej. Konieczne są zatem zbadanie, opisanie i weryfikacja istniejących programów, poprawna ich adaptacja oraz systematyczna ewaluacja, monitoring i ocena. Adaptacja kulturowa w tym kontekście odnosi się do modyfikacji istniejących programów edukacyjnych, które są wrażliwe kulturowo i dostosowane do światopoglądu danej grupy kulturowej i społecznej (Singh, 2016).

Wbrew twierdzeniom przeciwników holistycznej edukacji seksualnej badania naukowe prowadzone od wielu lat na szczeblu krajowym i międzynarodowym jasno wykazały korzyści płynące z prowadzenia tego typu edukacji (Picken, 2020). Wykraczają one poza samo przekazywanie informacji o prokreacji i związanych z seksualnością zagrożeniach dla zdrowia. Jej wymiernymi rezultatami są: późniejsze podejmowanie aktywności seksualnej, ograniczenie ryzykownych zachowań seksualnych, upowszechnienie stosowania skutecznej i nowoczesnej antykoncepcji, promocja zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego oraz praw w tym zakresie. Skuteczne programy (dostosowane również do potrzeb i przemian kulturowych) umacniają wartości, społeczne normy i wzajemne wsparcie w grupie rówieśniczej oraz udzielają informacji o możliwościach uzyskania pomocy. Holistyczna edukacja seksualna stanowi również mocne i niezastąpione narzędzie zwalczania przemocy, wykorzystywania seksualnego w różnych formach i dyskryminacji (ze względu na płeć, orientację, tożsamość, wiek, rasę, religię, pozycję społeczną) oraz promowania szacunku dla różnorodności.

Reasumując, warto pamiętać, że wzrost wyzwań związanych z nasilającym się oporem wobec edukacji seksualnej wymaga zdecydowanego i odpowiedzialnego zaangażowania także po stronie polityków, ukierunkowanego na uświadomienie społeczeństwu korzyści wynikających z fundamentalnego prawa człowieka do edukacji, w tym do kompleksowej edukacji seksualnej (Mijatović, 2020). Wartość wszechstronnego, niezaburzonego i prawidłowego rozwoju (także seksualnego) kolejnych pokoleń, wydaje się na tyle istotna, iż powinna stanowić presję wywieraną na rządy państw w wypracowaniu

odpowiednich rozwiązań systemowo-prawnych w zakresie dostępu i upowszechniania holistycznej edukacji seksualnej.

Bibliografia

- Beaumont, K. and Maguire, M. 2013. Policies for Sexuality Education in the European Union. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/462515/IPOL-FEMM_NT\(2013\)462515_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/462515/IPOL-FEMM_NT(2013)462515_EN.pdf). (15.06.2021).
- Bélorgey, N., Brockschmidt, L., Erkens, Ch. and Hessling, A. 2018. Sexuality Education in Europe and Central Asia. State of the Art and Recent Developments. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/379054/BZgA_IPPFEN_ComprehensiveStudyReport_Online.pdf (11.06.2021).
- Bieńko, M. i Woźniak, M. 2017. Współczesne narracje w sferze wychowania i edukacji seksualnej w Polsce. *Societas Communitas*. 1 (23), ss. 15–36.
- Dec-Pietrowska, J., Paprzycka, E. i Walendzik-Ostrowska, A. 2017. Czego (nie) dowiemy się o kobiecości i męskości? Selektowność przekazu „edukacji seksualnej” w Polsce. *Societas Communitas*. 1 (23), ss. 103–121.
- Długołęcka, A. Wychowanie i edukacja seksualna. W: Lew-Starowicz Z. i Długołęcka A. red. 2006. *Edukacja seksualna*. Warszawa: Świat Książki, ss. 234–267.
- Dora, M. 2013. Lepiej nie mówić. O edukacji seksualnej w Polsce. *Przegląd Pedagogiczny*. 2, ss. 101–107.
- Dziewanowska, M. 2017. Edukacja seksualna po polsku – aspekty prawno-porównawcze. *Societas Communitas*. 1 (23), ss. 59–73.
- García-Vázquez, J., Quintó, L., and Agulló-Tomás, E. 2020. Impact of a sex education programme in terms of knowledge, attitudes and sexual behaviour among adolescents in Asturias (Spain). *Global Health Promotion*. 27, pp. 122–130. <https://doi.org/10.1177/1757975919873621>.
- Garzón-Orjuela, N., Samacá-Samacá, D., Moreno-Chaparro, J., Del Pilar Ballesteros-Cabrera, M., and Eslava-Schmalbach J. 2021. Effectiveness of Sex Education Interventions in Adolescents: An Overview, *Comprehensive Child and Adolescent Nursing*. 44:1, pp. 15–48, DOI: 10.1080/24694193.2020.1713251.
- Goldfarb, E.S., and Lieberman, L.D. 2020. Three decades of research: The case for comprehensive sex education. *Journal of Adolescent Health*. 68, pp. 13–27. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.07.036>.
- Haberland, N. and Rogow, D. 2011. It’s All One Curriculum: Guidelines.

- Vol. 1 https://www.popcouncil.org/uploads/pdfs/2011PGY_ItsAllOne-Guidelines_en.pdf. (7.05.2021).
- Izdebski, Z., Dec-Pietrowska, J., Kozakiewicz, A. and Mazur, J. 2022. What One Gets Is Not Always What One Wants – Young Adults’ Perception of Sexuality Education in Poland. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. **19**, 1366. <https://doi.org/10.3390/ijerph19031366>.
- Izdebski, Z., Wąż, K. i Dec-Pietrowska, J. 2020. Wychowanie seksualne. W: Liberska, H. i Trempała J. red. *Psychologia wychowania. Wybrane problemy*. Warszawa: PWN, ss. 431–444.
- Ketting, E. and Ivanova, O. 2018. Sexuality Education in the WHO European Region. Regional Overview of the status of Sexuality Education in 25 Countries of the WHO European Region. https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BZgA_Regional_Overview_online_EN.pdf. (22.04.2021).
- Ketting, E., Brockschmidt, L. and Ivanova, O. 2021. Investigating the ‘C’ in CSE: implementation and effectiveness of comprehensive sexuality education in the WHO European region, *Sex Education*. **21**:2, pp. 133–147, DOI: 10.1080/14681811.2020.1766435.
- Kozakiewicz, M. 1987. Różne odmiany wychowania seksualnego. W: Kozakiewicz M. i Lew-Starowicz Z. red. *Przysposobienie do życia w rodzinie*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, ss. 90–108.
- Lameiras-Fernández, M., Martínez-Román, R., Carrera-Fernández, M.V. and Rodríguez-Castro, Y. 2021. Sex Education in the Spotlight: What Is Working? Systematic Review. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. **18**, 2555, <https://doi.org/10.3390/ijerph18052555>.
- Mathieson, A. 2018. *Sexuality Education. Lessons Learned and Future Developments in the WGO European Region*. https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BZgA_Conference_Report_Online_fin.pdf. (22.05.2021).
- McCracken, K. et al. 2016. *Sexual and reproductive health and rights. Study*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571392/IPOL_STU\(2016\)571392_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571392/IPOL_STU(2016)571392_EN.pdf). (25.05.2021).
- Mijatović, D. 2020. *Comprehensive sexuality education protects children and helps build a safer, inclusive society*. https://www.coe.int/en/web/commissioner/blog/-/asset_publisher/xZ32OPEoxOkq/content/comprehensive-sexuality-education-protects-children-and-helps-build-a-safer-inclusive-society? (11.04.2022).

- Nowak, M. 2017. Rodzinne tworzenie seksualności, czyli jak wychowujemy seksualnie (nasze) dzieci. *Societas Communitas*. **1** (23), ss. 89–102.
- Ogrodzka-Mazur, E. 2018. Intercultural Education in Poland: Current Problems and Research Orientations. *Kultura i Edukacja*. **2** (120), pp. 65–82. DOI: 10.15804/kie.2018.02.04.
- Ogrodzka-Mazur, E. i Szafrąńska-Gajdzica, A. 2017. Wprowadzenie. *Edukacja Międzykulturowa*. **6**, ss. 11–15.
- Picken, N. 2020. *Sexuality education across the European Union: an overview*. <https://op.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/5724b7d8-764f-11eb-9ac9-01aa75ed71a1/language-en> (11.05.2021).
- Singh L.B. 2016. *Assessing Culturally Responsive Sexuality Education: Implications for Program Development and Practice*. https://escholarship.org/content/qt6809787z/qt6809787z_noSplash_1faea9423430e94f3cd91da1d096c6d6.pdf?t=otc1h4 (10.05.2021).
- Staszewicz, M. 2009. Komandosi (bez)emocji? (pytania o kompetencje nauczycieli edukacji seksualnej). *Nowa Szkoła*. **8**, ss. 40–50.
- Stein, A. 2018. *Nowe wychowanie seksualne*. Warszawa: Wydawnictwo Mania.
- UNESCO. 2018. *International technical guidance on sexuality education. An evidence-informed approach*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770> (11.06.2021).
- Warzecha, D., Szymusik, I., Pietrzak, B. et al. 2019. Sex education in Poland – a cross-sectional study evaluating over twenty thousand Polish women’s knowledge of reproductive health issues and contraceptive methods. *BMC Public Health*. **19**, 689, pp. 1–8. doi:10.1186/s12889-019-7046-0.
- Winkelmann, Ch. red. 2012. *Standardy edukacji seksualnej w Europie. Podstawowe zalecenia dla decydentów oraz specjalistów zajmujących się edukacją i zdrowiem*. Lublin: Wydawnictwo Czelej Sp. z o.o.
- Winkelmann, Ch. and Ketting, E. 2013. *Standards for Sexuality Education in Europe. Guidance for Implementation*. Cologne: WHO Regional Office for Europe, BZgA. https://www.bzga-whocc.de/fileadmin/user_upload/WHO_BZgA_Standards_English.pdf (11.05.2021).

Sexuality education in Poland and in educational systems in selected countries – model solutions and international initiatives

Abstract: The article is aimed at the analysis of literature, international documents, legal regulations and research reports on the implementation of formal sexuality education in selected countries. There are many contradictions among researchers about the definition of sexuality education, its scope, the age from which it should be taught and learnt, people who should be its providers, its content and forms. These discrepancies are also present in the public sphere, where two strongly polarized discourses (the conservative and liberal) exist. National policies regarding sexuality education vary in the European Union. In some countries sexuality education has the status of a compulsory subject, is regulated by relevant acts, similarly to teachers training for this subject. In others, sexuality education curricula lack solid legal and theoretical basis. The analysis of selected documents and acts shows that the most effective type is the holistic sexuality education, which being part of the cultural sensitivity approach, addresses the development of knowledge and skills of education recipients, as well as the elaboration of appropriate attitudes towards positive sexuality and sexual and reproductive health. The existing research indicates also that the availability of data on sexuality education should be improved and further analysis is needed to enable better assessment of the situation, to ensure the evidence-based policy creation and strengthen the best identification practices.

Keywords: Poland, Europe, sexuality education, human sexuality, sexual and reproductive health and rights

Translated by Joanna Dec-Pietrowska